

УДК 347.62(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.06>**Тетяна Кириченко,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СЕПАРАЦІЇ В СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Автором окреслено актуальні проблеми становлення та розвитку інституту сепарації, до яких віднесено відсутність у чинному сімейному законодавстві чіткого переліку підстав, за яких може бути встановлено режим окремого проживання подружжя. Ще одним недоліком, котрий негативно впливає на розвиток інституту сепарації, визначено несистематичну інформаційну політику серед населення з метою популяризації використання сепарації як альтернативи розірвання шлюбу. У результаті проведеного дослідження автором запропоновано вирішення вказаних проблем шляхом внесення відповідних змін до сімейного законодавства та активізації інформаційної політики держави в напрямі популяризації застосування сепарації як альтернативи припинення шлюбу.

Сферу сімейних відносин по праву можна вважати однією з найбільш не визначених, оскільки підґрунтям їх виникнення та зміни є такі нестабільні моральні категорії, як емоції та почуття.

За таких умов перед нормами права постає вкрай складне завдання – «логічно упорядкувати» та зробити системним ємкий почуттєво-емоційний аспект, котрий характеризується високим рівнем індивідуальності, який залежить від кожного конкретного суб'єкта.

Тому нормами сімейного права зазвичай регламентуються лише основні моменти, що визначають стратегію розвитку приватних (особистих) відносин між членами сім'ї. Зазначене простежується в позиції законодавця щодо змісту та наповнення провідного нормативно-правового акта, котрий об'єднує низку законодавчих приписів, що встановлюють право на шлюб, права та обов'язки членів сім'ї (переважно один перед одним і їхніми дітьми), процедури усиновлення, опіки, піклування, патронату і тому подібне.

Водночас норми сімейного права повинні бути досить об'єктивними та гнучкими, для того щоб залишатись актуальними протягом тривалого періоду часу, тоді як сімейні правовідносини можуть бути вкрай динамічними. Це пояснюється наявністю в даній галузі права усталених механізмів регулювання поширених видів правовідносин, що виникають між членами сім'ї, зокрема подружжям, як-от інститут шлюбу.

Ключові слова: режим окремого проживання подружжя, сепарація, сімейні відносини, сімейне право, суд.

Постановка проблеми. Натепер у чинному сімейному законодавстві немає чітко сформульованого переліку підстав для встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Шлюбні відносини є багатограними, оскільки включають не лише аспекти укладення чи розірвання шлюбу, а і норми права, призначені для їх регулювання. Зокрема, за їх допомогою закріплюють майнові права та обов'язки подружжя, передбачають можливість укладення шлюбного договору чи взагалі визначають можливість окремого проживання подружжя. Аналіз масиву норм сімейного законодавства дає підстави для дискусії щодо доцільності існування окремих його положень (принаймні в актуальній редакції), а також їх відповідності сучасним

реаліям. Прикладом є приписи сімейного права, що регулюють процедуру сепарації, тобто встановлення режиму окремого проживання подружжя, дослідженню яких буде приділена увага в даній науковій праці.

Різні аспекти встановлення режиму окремого проживання подружжя завжди були предметом досліджень науковців у галузі цивільного права, наприклад: У. Б. Воробель присвятив свою працю історико-правовому аспекту інституту сепарації; ряд вчених (К. М. Глиняна, Л. В. Липець, О. В. Старчук) вивчали особливості встановлення режиму окремого проживання подружжя в зарубіжних країнах; загальну характеристику цього інституту надали в своїх роботах В. С. Гопанчук, С. М. Лепех, С. В. Черноп'ятов; правові наслідки його встановлення вивчали

А. В. Оніщенко та М. П. Юніна. Водночас під час ґрунтового аналізу інституту сепарації поза увагою залишилась проблематика його застосування в Україні, котра насамперед зумовлена недосконалістю національного сімейного законодавства.

Мета статті полягає у з'ясуванні проблем, пов'язаних із забезпеченням функціонування правового механізму встановлення режиму окремого проживання подружжя, а також формулюванні можливих шляхів їх вирішення, що, своєю чергою, не можливо без комплексного дослідження інституту сепарації, його змісту та історико-правового аспекту.

Вклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати сутнісний зміст інституту окремого проживання подружжя (сепарації), вважаємо за необхідне коротко розглянути окремі історичні аспекти його формування та становлення. Відомо, що інститут окремого проживання подружжя почав формуватися у XVI столітті, а точніше в 1563 році, коли «Триденський собор Римської католицької церкви заборонив розлучення, а замість цього дозволив встановлення сепарації – режиму окремого проживання подружжя. Інститут сепарації зародився як легалізація окремого проживання подружжя, зокрема як узаконення права дружини жити окремо від її чоловіка, оскільки одним із обов'язків подружжя, що закріплювався в нормах тогочасного шлюбного права, було спільне їх проживання, а дружини – слідування за своїм чоловіком» [1, с. 100; 2, с. 26]. Згодом обидва інститути сепарації та розлучення стали існувати паралельно, як альтернативні одне одному, прикладом може бути як Російська імперія початку XX сторіччя, так і актуальний Сімейний кодекс України (ст. 119 і 120, Глава 11). Встановлення режиму окремого проживання подружжя ще з давніх часів сприяло збереженню шлюбів і відображало систематичну політику держави у сфері охорони сімейних відносин, яка орієнтована на охорону та забезпечення їх стабільності [3, с. 47], що прямо передбачено ч. 3 ст. 51 Основного закону держави: «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [4].

Водночас розірвання шлюбу є «небажаним» явищем, що йде фактично всупереч інтересам держави, незважаючи на те, що є невід'ємним правом кожної особи, яка перебуває в шлюбних відносинах. Встановлення режиму окремого проживання подружжя та розірвання шлюбу мають спільну мету – забезпечити роздільне проживання дружини та чоловіка. Проте мають абсолютні різні

правові наслідки: в першому випадку шлюбні відносини не розриваються, тоді як наслідком іншого є повне розірвання таких відносин. Відмінність вказаних правових наслідків можна пояснити ідеєю запровадження інституту сепарації, що полягає в перспективному збереженні шлюбних відносин, наданні часу для подолання особистих проблем, створенні умов для примирення чоловіка та жінки. За таких умов не дивно, що сепарація стала актуальною альтернативою розлучення та набула популярності в багатьох країнах світу. Так, С. М. Лепех у своєму дослідженні, присвяченому проблемам інституту сепарації, зауважує, що вона являє собою «спеціальний механізм збереження сім'ї, відомий праву багатьох країн Європи, зокрема Франції, Швейцарії, Бельгії, Іспанії, Португалії, Данії, Фінляндії, Норвегії, Польщі» [5, с. 128], а також використовується як засіб урегулювання відносин між подружжям на території Сполучених штатів Америки.

Поширеність встановлення режиму окремого проживання подружжя та відсутність його легального визначення зумовили активізацію наукових досліджень, предметом яких стали зміст і сутність сепарації, її характеристика та визначення проблематики. Наприклад, сепарація розглядалась як «шлюб, в якому подружжя бажає, але з певних причин не може проживати разом постійно, а тому проживає разом лише певний проміжок часу (наприклад, вихідні дні і свята), після чого «подружжя – гість» від'їжджає додому. Характерною ознакою «гостювального шлюбу» є фактичне та регулярне підтримання подружніх стосунків, «без «позбавлення подружжя ложа», і лише часткове «відділення від столу» з об'єктивних причин» [2, с. 32]. С. В. Черноп'ятов під сепарацією розуміє «особливе правове положення подружжя, яке встановлюється у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно судом за позовом одного з подружжя в порядку позовного провадження або за спільною заявою подружжя в порядку окремого провадження і полягає в тому, що до відносин між подружжям застосовуються такі правила: майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутим у шлюбі; дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка» [6, с. 184]. Із зазначеного можна дійти висновку, що режим окремого проживання подружжя переважно встановлюється у разі неможливості осіб, що перебувають у шлюбі, проживати разом.

У свою чергу, законними підставами встановлення режиму окремого прожи-

вання подружжя може бути неможливість або небажання подружжя чи одного з них проживати разом [2, с. 26; 9]. Неможливість і небажання подружжя проживати разом може бути пов'язаним з конкретними життєвими обставинами. При цьому необхідно зважати на те, що «неможливість проживати спільно означає, що подружжя не може проживати спільно через певні об'єктивні обставини <...>, а небажання проживати спільно означає, що у подружжя відсутнє прагнення до спільного проживання, воно суперечить їх волі, хоча об'єктивно може бути цілком можливим» [6, с. 185]. Треба погодитися з пануючою в цивільному праві думкою, що така неможливість повинна бути обґрунтованою, тобто її виникненню повинні передувати життєві обставини, безпосередньо пов'язані з однією або обома особами, які перебувають у шлюбних відносинах. До них пропонується відносити такі: хворобу одного з подружжя; відмову одного з подружжя від співжиття; велику різницю у віці та зумовлені цим розбіжності у поглядах; належність одного із подружжя до різних сект чи субкультур; втрату поваги один до одного; непорозуміння; негідну поведінку одного із подружжя; непристосованість молодого подружжя до самостійного життя [7, с. 253]; зраду одного з подружжя; загрозу життю та здоров'ю одного з подружжя або дітей; алкоголізм; наркоманію дружини або чоловіка; відсутність участі в матеріальному утриманні сім'ї [8, с. 125]; тривалий від'їзд; відрядження; службу у Збройних силах; позбавлення волі [6, с. 185]; житлові проблеми; особливі умови роботи одного з подружжя, які є несумісними з нормальним, з точки зору подружжя, ритмом сімейного життя; роботу та/або навчання подружжя в різних населених пунктах; необхідність одного з подружжя доглядати за літніми або хворими родичами, дітьми, які проживають в іншому населеному пункті [2, с. 32].

Незважаючи на різноманіття подібних обставин слід констатувати, що випадки встановлення режиму окремого проживання подружжя сьогодні не визначено в чинному законодавстві, що певною мірою ускладнює визначення доцільності застосування такого режиму в кожному конкретному випадку. Водночас акцентуємо увагу, що всі вищевказані причини можна об'єднати в такі групи: 1) значне погіршення стану фізичного здоров'я (тривала хвороба, алкохолізм, наркоманія тощо); 2) негативні зміни психологічного здоров'я одного з подружжя (тривалі психічні розлади); 3) тривала та/або систематична відсутність одного з подружжя внаслідок об'єктивної необхідності, пов'язаної

з умовами роботи, навчання тощо (наприклад, довгострокове відрядження, тривалий від'їзд, служба в правоохоронних органах і зміна у зв'язку з цим місця проживання); 4) наявність реальної чи потенційної загрози життю одного з подружжя чи їхніх дітей; 5) позбавлення волі одного з подружжя; 6) наявність матеріально-побутових проблем (відсутність житла чи коштів); 7) належність одного з подружжя до сект або інших подібних формувань, що деструктивно впливають на поведінку та погляди жінки чи чоловіка; 8) аморальна чи негідна поведінка одного з подружжя щодо іншого; 9) систематичне непорозуміння між чоловіком і жінкою, які перебувають у шлюбних відносинах. На нашу думку, дані групи можуть бути закріплені в чинному сімейному законодавстві як підстави встановлення режиму окремого проживання подружжя.

Власне, механізм встановлення та припинення судом такого режиму активується за умови наявності заяви одного з подружжя чи позовом і припиняється «у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя» [9] (ст. 119 Сімейного кодексу України). Також законодавець у ст. 120 Сімейного кодексу України встановлює правові наслідки сепарації, котра фактично не припиняє обов'язки подружжя один перед одним, але при цьому: «1) майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі; 2) дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка» [8, с. 126; 9; 10, с. 83-85]. Відсутність легальної деталізації інституту сепарації та поінформованості населення про можливе його використання як альтернативи розірвання шлюбу призводить до того, що подружжя часто вибирає як спосіб урегулювання власних проблем саме розлучення, тоді як у певних випадках досить встановлення окремого режиму їх проживання. Щодо цього погоджуємось із думкою К. М. Глиняної: «Якщо між подружжям є тимчасовий розлад, склалися напружені стосунки, то їхнє окреме тимчасове проживання надасть можливості замислитися над деякими моментами їхнього сімейного життя, поміркувати наодинці, проаналізувати свою поведінку у сім'ї, дійти висновків про можливість подальшого проживання однією сім'єю чи, можливо, ставити питання про розірвання шлюбу і може передувати розлученню» [11, с. 205].

Висновки

Отже, до актуальних проблем становлення та розвитку інституту сепарації, на

нашу думку, необхідно віднести відсутність у чинному сімейному законодавстві чіткого переліку підстав встановлення режиму окремого проживання подружжя. Окреслену проблему ми пропонуємо вирішити шляхом доповнення ст. 119 Сімейного кодексу України абзацом такого змісту:

«3. Режим окремого проживання подружжя може бути встановлено за таких умов:

1) значне погіршення стану фізичного здоров'я (тривала хвороба, алкоголізм, наркоманія тощо);

2) негативні зміни психологічного здоров'я одного з подружжя (тривалі психічні розлади);

3) тривала та/або систематична відсутність одного з подружжя внаслідок об'єктивної необхідності, пов'язаної з умовами роботи, навчання тощо (наприклад, довгострокове відрядження, тривалий від'їзд, служба в правоохоронних органах і зміна у зв'язку з цим місця проживання);

4) наявність реальної чи потенційної загрози життю одного з подружжя чи їхніх дітей;

5) позбавлення волі одного з подружжя;

6) наявність матеріально-побутових проблем (відсутність житла чи коштів);

7) належність одного з подружжя до сект або інших подібних формувань, що деструктивно впливають на поведінку та погляди жінки чи чоловіка;

8) аморальна чи негідна поведінка одного з подружжя щодо іншого;

9) систематичне непорозуміння між чоловіком і жінкою які перебувають у шлюбних відносинах».

Окрім того, зважаючи на відсутність інформаційної політики серед населення з метою популяризації використання сепарації як альтернативи розірвання шлюбу, вважаємо за необхідне розробити та провести ґрунтовну інформаційну політику в даному напрямі, розроблення якої можна визначити як перспективні напрями дослідження інституту сепарації.

Kirichenko Tatiana. Establishment and development of the institute of separation in family legislation of Ukraine

The author outlines the urgent problems of the establishment and development of the institution of separation, which include the absence in the current family law of a clear list of grounds under which a separate residence regime for spouses can be established. Another drawback that negatively affects the development of the separation institution is the unsystematic information policy among the population in order to popularize the use of separation as an alternative to divorce. As a result of the study, the author proposed the solution of these problems by introducing appropriate changes to family law and enhancing the state's information policy in the direction of popularizing the use of separation as an alternative to marriage termination.

The sphere of family news is rightfully possible to respect one of the most important ones, the fragments of the winners and the winners, as well as the unstable moral categories that are almost identical. For such minds, before the norms of law, it's very complicated to "logically arrange" that systematic, sensitive, emotional

Список використаних джерел:

1. Воробель У. Б. Інститут окремого проживання подружжя (сепарація): історико-правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2017. Вип. 2. С. 90-103.
2. Липець Л. В. Сепарація (режим окремого проживання) подружжя в Україні і в світі. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 26-40.
3. Оніщенко А. В. Особливості правових наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя. С. 47-49. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16420/1/%d0%9e%d0%bd%d1%96%d1%89%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%9e.%d0%92..pdf> (дата звернення: 15.05.2020).
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Лепех С. М. Інститут сепарації: проблеми застосування. *Право України*. 2003. № 3. С. 128-130.
6. Черноп'ятов С. В. Актуальні питання встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя в порядку окремого провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 183-192.
7. Старчук О. В. Режим окремого проживання подружжя за сімейним законодавством України та Польщі: порівняльно-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 2. Т. 1. С. 252-255.
8. Юніна М. П. Режим окремого проживання подружжя та його правові наслідки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 123-128.
9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
10. Гопанчук В. С. Встановлення режиму окремого проживання подружжя. *Вісник прокуратури*. 2008. № 2 (80). С. 82-87.
11. Глиняна К. М. Порівняльно-правова характеристика режиму окремого проживання подружжя за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 204-211.

aspect, which is characterized by a higher level of individuality, which is necessary to lay down the skin of a specific sub-area.

To that, according to the rules of family law, speak out more than the main points, to recognize the strategy of developing private (special) business members among members of a civil society.

It is recognized that it is necessary to comply with the provisions of the legislative framework for the benefit of the law and that the most recent normative legal act, which has low legislative attributions, grants the right to love, the same rights as before, has two different rights, optics, education, patronage and that.

At once, the norms of family law of good but good enough and louder in order to get rid of the actual stretch of the trial period of one hour, as long as they have legal rights to be able to quickly and dynamically. This is explained by the fact that there is a lack of right for tired mechanics, regular regulation of wider legal rights, I'll blame the members of SIM's, as well as for friends from the institute slub.

Key words: separation of spouses, separation, family relations, family law, grounds, application, lawsuit, spouses, court separation of spouses, separation, family relations, family law, court.

